
Zarządzanie ryzykiem nawiązania toksycznej relacji biznesowej z perspektywy przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy

MICHAŁ KACZMARSKI

<https://orcid.org/0000-0001-5100-0308>

Streszczenie

Cel: Celem artykułu jest wprowadzenie do problematyki zarządzania ryzykiem oraz standardu należytej staranności w ramach nawiązania relacji biznesowej z klientem przez osoby wykonujące zawody zaufania publicznego, w szczególności biegłych rewidentów, w kontekście przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy.

Metodyka/podejście badawcze: Badania literaturowe oraz przegląd krajowych i europejskich regulacji prawnych odnoszących się do problematyki przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz wykonywania zawodu biegłego rewidenta.

Wyniki: Na podstawie przeglądu literatury oraz treści regulacji prawnych odnoszących się do przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz wykonywania zawodu biegłego rewidenta zidentyfikowane zostały kluczowe obszary ryzyka oraz wymogi prawne w zakresie zarządzania ryzykiem ekspozycji na udział w procederze prania pieniędzy. Przeprowadzona analiza pozwoliła na zaproponowanie szeregu rekomendacji w zakresie ograniczania ekspozycji na świadome bądź nieświadome włączenie biegłego w działania o znamionach bezprawności w kontekście obowiązków prawnych w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy.

Ograniczenia/implikacje badawcze: Badania literaturowe oraz przegląd regulacji prawnych objął jedynie dokumenty wyselekcjonowane przez autora, które ten uznał za kluczowe z perspektywy celu analizy. Tekst nie stanowi zatem wyczerpującego przeglądu wszystkich adekwatnych dla problematyki przeciwdziałania praniu pieniędzy treści dostępnych w domenie publicznej.

Oryginalność/wartość: Zebranie w jednym miejscu wiedzy nt. ryzyka jakie towarzyszy wykonywaniu zawodu biegłego rewidenta w kontekście wymogów regulacyjnych w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz ekspozycji na ryzyko włączenia biegłego w proceder prania pieniędzy.

Słowa kluczowe: pranie pieniędzy, przeciwdziałanie praniu pieniędzy, AML, przestępczość gospodarcza, przestępczość finansowa, zarządzanie ryzykiem nadużyć, należyta staranność, compliance

Wprowadzenie

Pranie pieniędzy to poważne przestępstwo, którego istotą jest nadawanie pozorów legalności wartościom majątkowym pochodzącym z popełniania innych przestępstw. Organizacja logistyki procederu prania pieniędzy jest często domeną zorganizowanych grup przestępczych, które w ten sposób ukrywają swoje przychody przed organami ścigania, zapewniając sobie jednocześnie możliwość kontynuacji przestępczej działalności. Zdarza się, że grupy przestępcze podejmują próby wykorzystania przedstawicieli zawodów zaufania publicznego do prania pieniędzy, najczęściej w charakterze tzw. *gatekeepers*, tj. osób ułatwiających dostęp do różnych usług – zwłaszcza finansowych – który bez udziału profesjonalnego uczestnika obrotu byłby niemożliwy lub znacznie utrudniony. Z uwagi na ryzyko związane z ekspozycją zawodów zaufania publicznego na pranie pieniędzy zostały one włączone do grupy tzw. instytucji obowiązanych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy.

Niniejszy tekst przybliży czytelnikowi problematykę zarządzanie ryzykiem nawiązania toksycznej relacji biznesowej z perspektywy przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz biegłego rewidenta, jako instytucji obowiązanej, koncentrując się na problematyce należytej staranności w nawiązywaniu relacji biznesowych z klientami, w ramach profesjonalnego obrotu gospodarczego.

W dobie gospodarki globalnego ryzyka (WHO, 2023), staranność w doborze partnerów biznesowych ma niebagatelne znaczenie dla przedsiębiorstwa. Ryzyka związane z nawiązaniem nowej relacji biznesowej lub kontynuacją już istniejącej mogą być wielorakie, jak choćby ryzyko naruszenia sankcji gospodarczych lub przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy, w przypadku nawiązania relacji z klientem, który próbuje wykorzystać naszą wiarygodność jako trampolinę do popełniania nadużyć finansowych.

Niniejsze opracowanie koncentruje się jedynie na ryzyku nawiązania relacji z podmiotem, który w ramach prowadzonej działalności gospodarczej może popełniać

czynny opisane w art. 299 § 1 kodeksu karnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.), czyli przestępstwo prania pieniędzy. Dodatkowo rozważania zostały zawężone podmiotowo do szczególnej grupy tzw. instytucji obowiązanych w rozumieniu art. 2 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124), tj. tzw. niefinansowych instytucji obowiązanych, a dalej do zawodu zaufania publicznego związanego z profesjonalnym stosowaniem wiedzy z zakresu rachunkowości, tj. biegłego rewidenta.

Staranność w nawiązaniu relacji biznesowej z klientem ma szczególne znaczenie z perspektywy odpowiedzialności osobistej biegłego rewidenta lub firmy audytorskiej, którą reprezentuje, zresztą nie tylko na etapie nawiązania relacji biznesowej, ale także w czasie realizacji zawartej z klientem umowy.

W relacjach biznesowych do oceny staranności w nawiązaniu stosunków gospodarczych z kontrahentem ogólną zasadę wprowadza art. 355 § 2 kodeksu cywilnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.), który stanowi, że „*należyta staranność w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej określa się przy uwzględnieniu zawodowego charakteru tej działalności*”. Zapis ten interpretowany jest jako obowiązek szczególnej staranności po stronie profesjonalnych uczestników obrotu gospodarczego. Sąd Najwyższy w swoich orzeczeniach i uchwałach nie pozostawia w tym kontekście żadnych wątpliwości, wskazując, że „*w doktrynie (stosowania prawa) i orzecznictwie (sądów) przyjęto, że o należytej staranności decydują przesłanki obiektywne i abstrakcyjne, tj. niezależne od indywidualnych właściwości sprawcy szkody*”. (OSNC 1991, nr 1, poz. 3), dodając, że „*w istotę działalności gospodarczej wkomponowane jest wymaganie posiadania niezbędnej wiedzy fachowej, obejmującej nie tylko czysto formalne kwalifikacje, ale także doświadczenie wynikające z praktyki zawodowej oraz ustalone zwyczajowo standardy (np. dobre praktyki i kodeksy etyki)*” (IV CK 100/05, LEX nr 187120).

Biegły rewident, wykonując swój zawód, obowiązany jest w szczególności do „*stałego podnoszenia kwalifikacji zawodowych, w tym przez odbywanie obowiązkowego doskonalenia zawodowego w każdym roku kalendarzowym*”, co podlega dokumentacji i weryfikacji przez Krajową Radę Biegłych Rewidentów (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015, art. 9).

Biegły, wykonując swoje zadania, działa w ramach tzw. umowy wzajemnej w rozumieniu art. 487 § 2 kodeksu cywilnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.), tj. „*gdy obie strony zobowiązują się w taki sposób, że świadczenie jednej z nich ma być odpowiednikiem świadczenia drugiej*”. Istotą świadczenia biegłego rewidenta lub reprezentowanej przez niego firmy audytorskiej będzie w ramach stosunku umownego wzajemnego, w szczególności, wykonywanie czynności rewizji finansowej w rozumieniu art. 3, w związku z art. 2 ust. 7 ustawy o biegłych rewidentach. (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015) Świadczeniem wzajemnym klienta natomiast będzie wynagrodzenie za wykonaną pracę. W ramach umowy wzajemnej

obie strony pozostają wobec siebie wierzycielami i dłużnikami. Przy czym zakres obowiązków biegłego rewidenta wynika nie tylko z treści samej umowy z klientem, ale także w szczególności z zapisów ustaw, m.in. ustawy o biegłych rewidentach (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015) oraz ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124) Wspomniane regulacje uzupełniają treść pojęcia staranności w rozumieniu przywoływanego wcześniej art. 355 § 2 kodeksu cywilnego, w ślad za zapisem art. 56 kodeksu cywilnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.), który stanowi, że „czynność prawna (np. zawarcie umowy) wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, zasad współżycia społecznego i z ustalonych zwyczajów”.

Biorąc pod uwagę, że tytuł niniejszego opracowania odwołuje się do perspektywy przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy, dalsza jego część skupi się na treści zakresu obowiązków biegłego rewidenta, wynikających z przywołanej ustawy oraz ustalonych zwyczajów, czyli dobrych praktyk rynkowych. Te ostatnie omówione zostaną w kontekście opublikowanego w czerwcu 2023 roku badania przeprowadzonego przez Stowarzyszenie Biegłych ds. Audytu Śledczego (ang. *Association of Certified Fraud Examiners*, dalej ACFE) oraz firmę Thomson Reuters, pt. „*Combating business-to-business fraud: Benchmarking Report*” (ACFE i Thomson Reuters, 2023).

Z podejmowaniem relacji gospodarczych z podmiotem zaangażowanym w pranie pieniędzy wiąże się bowiem szereg ryzyk, z których kluczowym wydaje się kwestia odpowiedzialności karnej i administracyjnej, zarówno po stronie biegłego rewidenta, jaki i samej firmy audytorskiej, a także ryzyko utraty reputacji, choć lista potencjalnych zagrożeń nie zostaje z pewnością wyczerpana na tych dwóch elementach.

Szczegółowe omówienie zagrożeń związanych z ryzykiem podjęcia współpracy z podmiotem zaangażowanym w pranie pieniędzy oraz obowiązków nałożonych w tym zakresie na biegłych rewidentów przez ustawę o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124), wraz z kontekstem wyników badań ACFE i Thomson Reuters, znajduje się w dalszej części tekstu (ACFE i Thomson Reuters, 2023).

1. Pranie pieniędzy jako czyn zabroniony i kontekst instytucji obowiązanych

Pranie pieniędzy to czyn zabroniony, którego istotą jest nadawanie pozorów legalności korzyściom majątkowym pochodzącym z popełnienia innego czynu zabronionego, tzw. czynu bazowego. Krajowa definicja ustawowa prania pieniędzy znajduje się – jak już wspomniano we wstępie – w art. 299 § 1 kodeksu karnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.), który stanowi, że „ *kto środki płatnicze, instrumenty finansowe, papiery wartościowe, wartości dewizowe, prawa majątkowe lub inne mienie ruchome lub*

nieruchomości, pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego, przyjmuje, posiada, używa, przekazuje lub wywozi za granicę, ukrywa, dokonuje ich transferu lub konwersji, pomaga do przenoszenia ich własności lub posiadania albo podejmuje inne czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępnego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku, podlega karze pozbawienia wolności”.

W Polsce karalność za pranie pieniędzy opiera się o winę umyślną. Osoba, która dopuszcza się prania pieniędzy, np. ukrywa mienie ruchome lub nieruchomości pochodzące z popełnienia innego czynu zabronionego, podlega odpowiedzialności karnej, jeżeli działa ze świadomością, że jej aktywność lub zaniechanie wypełnia znamiona czynu zabronionego z art. 299 § 1 kodeksu karnego. Ciężar dowodu wykazania winy, tj. owej świadomości wypełnienia znamion przestępstwa spoczywa na oskarżycielu publicznym, zgodnie z zasadą, że:

- *„oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem”,* (Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm., art. 5)
- *„niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego”* (Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm., art. 5) natomiast,
- *„organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny także do wniesienia i popierania oskarżenia o czyn ścigany z urzędu”, a także, że „z wyjątkiem wypadków określonych w ustawie lub w prawie międzynarodowym nikt nie może być zwolniony od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo”.* (Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm., art. 10).

Warto być może wskazać, że w wielu krajach, np. w Wielkiej Brytanii, odpowiedzialność za pranie pieniędzy może również pojawić się w przypadku winy nieumyślnej, tj. np. w sytuacji, gdzie sprawca obejmuje w posiadanie składnik aktywów w zamian za cenę niższą niż jego wartość rynkowa. (UK *Proceeds of Crime Act 2002*, art. 329). Odpowiedzialność w ramach brytyjskiej ustawy *Proceeds of Crime Act 2002* zbliżona jest zatem do krajowej – polskiej regulacji – odpowiedzialności za paserstwo nieumyślne z art. 292 kodeksu karnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.), który stanowi, że *„kto rzecz, o której na podstawie towarzyszących okoliczności powinien i może przypuszczać, że została uzyskana za pomocą czynu zabronionego, nabywa lub pomaga do jej zbycia albo tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności”.* Zapisy brytyjskiej ustawy *Proceeds of Crime Act 2002* stanowią zresztą realizację rekomendacji art. 9 ust. 3 Konwencji Rady Europy z 16 maja 2005 roku o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy, podpisanej w Warszawie, która wskazuje że: *„każda strona może przyjąć, że do uznania za czynności sprawcze prania pieniędzy wystarczy, że sprawca podejrzewał, że mienie*

obejmowane w posiadanie pochodzi z popełnienia czynu zabronionego lub powinien być założyciel, że mienie pochodzi z popełnienia innego czynu zabronionego na podstawie towarzyszących okoliczności”. (Council of Europe, CETS No. 198, 2005).

Podsumowując wywód o przesłankach odpowiedzialności za pranie pieniędzy, warto wspomnieć, że biegli rewidentzi stanowią grupę zawodową, która weszła do grona instytucji obowiązanych w rozumieniu ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124), w związku z powyższym oraz w kontekście przywoływanego już we wstępie art. 355 § 2 kodeksu cywilnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.), oczekuje się od nich zachowania podwyższonego standardu staranności w nawiązywaniu relacji biznesowych z klientami. W tym kontekście należy też pamiętać, o surowej odpowiedzialności karnej w art. 156 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124), który stanowi, że *„kto, działając w imieniu lub na rzecz instytucji obowiązanej nie dopełnia obowiązku przekazania Generalnemu Inspektorowi Informacji Finansowej zawiadomienia o okolicznościach, które mogą wskazywać na podejrzenie popełnienia przestępstwa prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu, lub obowiązku przekazania Generalnemu Inspektorowi zawiadomienia o powzięciu uzasadnionego podejrzenia, że określona transakcja lub wartości majątkowe będące przedmiotem tej transakcji mogą mieć związek z praniem pieniędzy lub finansowaniem terroryzmu, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.* Więcej o obowiązkach biegłych rewidentów jako instytucji obowiązanej w dalszej części tekstu.

Nałożenie na biegłych rewidentów, choć również na inne zawody zaufania publicznego, jak np. adwokatów, radców prawnych, notariuszy czy doradców podatkowych, szczególnych obowiązków w odniesieniu do nawiązywania relacji biznesowych z klientami, nie pojawiło się znikąd. Warto w tym kontekście przypomnieć, że założona w 1989 roku przez członków Grupy G7 tzw. Grupa Zadaniowa ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy, ang. *Financial Action Task Force (FATF)* [dostęp: 24/07/2023] już w latach 90-tych poprzedniego wieku wskazywała na rolę tzw. *gatekeepers*, czyli – instrumentalnie wykorzystywanych przez przestępców – przedstawicieli zawodów zaufania publicznego, do ukrywania źródła pochodzenia przestępczych aktywów. W raporcie FATF z 2019 roku pt. *„FATF Guidance for a Risk-Based Approach for the Accounting Profession”* (który zastąpił poprzednią wersję raportu z 2008 roku, a ta jeszcze wcześniejsze rozważania FATF) wskazuje się na następujące obszary podwyższonego ryzyka udziału w procederze prania pieniędzy, leżące po stronie osób wykonujących zawody związane z rachunkowością, w tym biegłych rewidentów i firmy audytorskie (FATF, 2019, s. 11) [dostęp: 24/07/2023]:

- porady finansowo-podatkowe – przestępcy mogą podszywać się pod legalnie działające firmy i szukać wsparcia profesjonalistów w pozyskaniu

środków finansowych, zarządzania kontrolowanym przez siebie kapitałem lub optymalizacji podatkowych. Choć w wielu przypadkach porady takie dotyczyć będą legalnych przychodów, to w przypadku, gdy źródło pochodzenia majątku – bezpośrednio lub pośrednio – związane jest z popełnieniem przestępstw, wszelkie wsparcie w zarządzaniu nim i potencjalnie ukrywaniu źródła pochodzenia wykorzystywanego kapitału, może zostać potraktowane jako współudział lub pomocnictwo w praniu pieniędzy;

- wsparcie w tworzeniu spółek i trustów – przestępcy mogą próbować zamaskować powiązania pomiędzy kontrolowanym przez siebie majątkiem i źródłem jego pochodzenia poprzez tworzenie struktur korporacyjnych oddalających lub eliminujących widoczne dla osób trzecich powiązania osobowe pomiędzy kapitałem i jego rzeczywistym beneficjentem;
- pośrednictwo w nabywaniu lub zbywaniu składników aktywów lub zorganizowanej części przedsiębiorstwa – przestępcy mogą wykorzystywać transfery własności aktywów jako sposób na oddalenie miejsca popełnienia przestępstwa od miejsca korzystania z jego owoców. W ten sposób utrudnione jest zarówno podmiotowe jak i przedmiotowe powiązanie składników aktywów z czynami zabronionymi. Korzystanie z pomocy i reputacji profesjonalnych pośredników i doradców do pełnienia roli przywołanych wcześniej tzw. *gatekeepers* może również służyć uspieniu czujności organów ścigania oraz innych instytucji obowiązanych, np. banków, które będą często polegać na wiarygodności i staranności w doborze partnerów biznesowych przez biegłych rewidentów i firmy audytorskie;
- wykonywanie transakcji finansowych w imieniu lub na rzecz klienta – przestępcy mogą wykorzystywać do ich przeprowadzania osoby wykonujące zawody związane z rachunkowością, aby uwiarygodnić racjonalność celu gospodarczego operacji finansowej;
- pozyskiwanie dostępu do instytucji finansowych – przestępcy mogą korzystać z usług osób wykonujących zawody związane z rachunkowością jako pośredników w zarządzaniu relacją z instytucjami finansowymi, unikając w ten sposób bezpośredniej ekspozycji na potencjalnie niewygodne pytania.

Warto pamiętać również, że chociaż podstawowym zadaniem firm audytorskich i funkcjonujących w ramach ich struktur biegłych rewidentów jest „*wykonywanie czynności rewizji finansowej*” – art. 47 ust. 1 ustawy o biegłych rewidentach (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015), jednakże przepisy prawa pozwalają – art. 47 ust. 2 ustawy o biegłych rewidentach (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015), aby w przypadku firmy audytorskiej, przedmiotem jej działalności były również:

- usługowe prowadzenie ksiąg rachunkowych i podatkowych;
- doradztwo podatkowe;

- prowadzenie postępowania upadłościowego lub likwidacyjnego;
- działalność wydawnicza lub szkoleniowa w zakresie rachunkowości, rewizji finansowej i podatków;
- wykonywanie ekspertyz lub sporządzanie opinii ekonomiczno-finansowych;
- świadczenie usług doradztwa lub zarządzania, wymagających posiadania wiedzy z zakresu rachunkowości, rewizji finansowej, prawa podatkowego oraz organizacji i funkcjonowania przedsiębiorstw;
- świadczenie usług atestacyjnych innych niż czynności rewizji finansowej, niezastrzeżonych do wykonywania przez biegłych rewidentów;
- świadczenie usług pokrewnych;
- świadczenie innych usług zastrzeżonych w odrębnych przepisach do wykonywania przez biegłych rewidentów. (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015)

Porównując zakres usług biegłych rewidentów i firm audytorskich, dozwolonych w ustawie o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015) ze wskazanymi przez FATF obszarami podwyższonego ryzyka ekspozycji na pranie pieniędzy w odniesieniu do biegłych rewidentów i księgowych (FATF, 2019, s. 11) [dostęp: 24/07/2023], łatwo dostrzec można wiele potencjalnych punktów styczności pomiędzy obszarami ryzyka prania pieniędzy i zakresem dozwolonych przez prawo aktywności biegłych rewidentów i firm audytorskich.

W ramach wykonywania czynności rewizji finansowej biegły może natknąć się na ślady transakcji i innych zdarzeń gospodarczych, które nie znajdują oczywistego uzasadnienia biznesowego i mogą budzić wątpliwości w kontekście potencjalnego związku z praniem pieniędzy. Na przykład, firma klienta firmy audytorskiej pozyskuje nowego akcjonariusza, którego struktura właścicielska nie pozwala na zidentyfikowanie osób kontrolujących ten podmiot, a jednocześnie siedziba akcjonariusza znajduje się w kraju o wysokim indeksie percepcji korupcji, a wraz z pozyskaniem akcjonariusza, wśród kontrahentów spółki pojawiają się nowe podmioty generujące wysokie obroty po stronie przychodów i kosztów, choć same transakcje dokonywane z udziałem tych podmiotów nie wskazują na jakikolwiek sens gospodarczy. Dodatkowo, wynik finansowy operacji z nowymi kontrahentami nie generuje zysku, przy bardzo wysokich obrotach, a ponadto przedmiotem tego obrotu są towary składowane na powierzchni magazynowej podmiotu trzeciego (również nowego dostawcy powierzchni magazynowej, pomimo posiadania przez klienta własnych zasobów magazynowych, w części niewykorzystywanych). Firma klienta nie posiada dowodów księgowych potwierdzających faktyczny przepływ towarów, do których rzekomo odnoszą się przepływy finansowe. Istnieje ryzyko występowania fikcyjnego obrotu towarowego, maskującego prawdziwy sens gospodarczy przepływów finansowych.

Biegły rewident, a co za tym idzie także reprezentowana przez niego firma audytorska, w związku z posiadanym przez siebie statusem instytucji obowiązanej

oraz wymogiem podwyższonego standardu staranności w działaniu wynikającym z zapisów kodeksy cywilnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.) oraz ustawy o biegłych rewidentach (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015), nie mogą pozostać bierni wobec czerwonych flag oraz ryzyka udziału klienta w bezprawnych działaniach.

Status – co najmniej pośredniej – odpowiedzialności firmy audytorskiej za realizację obowiązków wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124), wynika z faktu, że w ślad za art. 3 ust. 2 ustawy o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015), biegły rewident może wykonywać zawód jako:

- osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą we własnym imieniu i na własny rachunek, lub
- jako wspólnik firmy audytorskiej, lub
- osoba fizyczna pozostająca w stosunku pracy z firmą audytorską lub
- osoba fizyczna, w tym osoba prowadząca działalność gospodarczą, która zawarła umowę cywilnoprawną z firmą audytorską.

W każdym jednak przypadku, gdy biegły rewident działa w strukturach firmy audytorskiej, wykonuje on zawód w imieniu tej firmy audytorskiej.

A zatem, w interesie firmy audytorskiej jest zapewnienie starannego działania przez wszystkich biegłych rewidentów funkcjonujących w jej ramach. Można tutaj posłużyć się ostrożną analogią do przypadku konieczności opracowania procedury grupowej, o której mowa w art. 51 ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124).

Warto w tym miejscu wspomnieć, że Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/849 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu, zmieniająca rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 648/2012 i uchylająca dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2005/60/WE oraz dyrektywę Komisji 2006/70/WE (Dyrektywa (UE) 2015/849) stanowi w art. 2 ust. 1 pkt. 3) lit. a, że „dyrektywę stosuje się do (...) następujących osób fizycznych lub prawnych podczas wykonywania ich działalności zawodowej: (m.in. w ramach pełnienia roli) biegłych rewidentów”. Dyrektywa odwołuje się wprost do osób fizycznych i prawnych wykonujących działalność biegłego, a zatem również firm audytorskich. Niestety wdrożenie tego zapisu w art. 2 ust. 1 pkt. 15 aktualnie obowiązującej ustawie o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124) pozostaje nieoczywiste, a posiłkowanie się wykładnią rozszerzającą byłoby – w kontekście nakładania obowiązków na przedsiębiorcę – niezgodne z art. 22 Konstytucji RP „ograniczenie wolności działalności gospodarczej jest dopuszczalne tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny” (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) oraz art. 8 ustawy prawo przedsiębiorców „przedsiębiorca może być obowiązany do określonego zachowania tylko na

podstawie przepisów prawa”. (Dz. U. z 2023 r. poz. 221 z późn. zm.) Warto jednak tę kwestię wyjaśnić, bowiem nawet Polska Izba Biegłych Rewidentów skierowała do Generalnego Inspektora Informacji Finansowej pismo z dnia 30 stycznia 2020 roku zawierające pytanie „czy instytucją obowiązana jest biegły rewident czy też firma audytorska?”. (PIBR, AML dla biegłych) [dostęp: 28/07/2023] Na dzień powstania niniejszego tekstu, autorowi nie jest znana oficjalna odpowiedź na to pytanie. Jednak, niezależnie od tej odpowiedzi, zawsze warto zadbać o zastosowanie środków należytej staranności po stronie firmy audytorskiej, zarówno w kontekście ryzyka nawiązania toksycznej relacji biznesowej, jak i co najmniej ograniczenia ryzyka potencjalnej odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych. (Dz. U. z 2023 r. poz. 659)

Co zrobić, aby zapewnić zgodność z przepisami o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy i dlaczego bierność nie jest najlepszą opcją oraz w jaki sposób ograniczyć naszą ekspozycję na ryzyko toksycznych relacji biznesowych, o tym w dalszej części tekstu.

2. Konsekwencje prawne nawiązania toksycznej relacji biznesowej w kontekście ekspozycji na pranie pieniędzy

„Toksyczne relacje biznesowe”, za słownikiem języka polskiego (PWN, SJP on-line) [dostęp: 24/07/2023) oraz na potrzeby niniejszego opracowania, zdefiniować można jako takie, gdzie nawiązanie relacji niesie ze sobą negatywne konsekwencje dla jednej ze stron. W przypadku nawiązania przez biegłego rewidenta lub firmę audytorską relacji z podmiotem gospodarczym uwikłanym we wspomniane w tytule tekstu pranie pieniędzy, negatywne konsekwencje mogą być potencjalnie bardzo dotkliwe, zarówno w wymiarze odpowiedzialności biegłych, jako osób fizycznych, jak i samych firm audytorskich, jako podmiotów zbiorowych.

W kontekście krajowych przepisów o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych (Dz. U. z 2023 r. poz. 659) reżim tej odpowiedzialności za czyny popełnione przez pracowników i podwykonawców zakłada, że w celu postawienia podmiotowi zbiorowemu zarzutów karnych, konieczne jest łączne spełnienie trzech warunków kwalifikujących do takiej odpowiedzialności:

- po pierwsze, wymagany jest tzw. prejudykat, czyli sytuacja, gdzie fakt popełnienia czynu zabronionego przez osobę działającą w imieniu lub na rzecz podmiotu zbiorowego został potwierdzony prawomocnym wyrokiem sądu, skazującym tę osobę (wyjątkiem są przestępstwa przeciwko środowisku, gdzie nie jest wymagany prejudykat);
- po wtóre, czyn popełniony przez osobę działającą w imieniu lub na rzecz podmiotu zbiorowego stanowi tzw. przestępstwo katalogowe z art. 16 ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, (Dz. U. z 2023 r. poz. 659) wśród

przestępstw katalogowych znajduje się m.in. art. 299 kodeksu karnego, czyli udział w procederze prania pieniędzy (Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.);

- wreszcie, zachowanie sprawcy czynu katalogowego przyniosło lub mogło przynieść podmiotowi zbiorowemu korzyść, chociażby niemajątkową (może to być np. określone w umowie z klientem wynagrodzenie firmy audytorskiej).

Podmiot zbiorowy ponosi odpowiedzialność karną, jeżeli organ procesowy udowodni w postępowaniu karnym powyższe trzy przesłanki odpowiedzialności wobec osoby fizycznej, a dodatkowo wykaże, że podmiot zbiorowy nie zachował należytej staranności w:

- wyborze swojego przedstawiciela lub pracownika,
- nadzorze nad tą osobą oraz
- organizacji działalności, tutaj w kontekście prania pieniędzy szczególne znaczenie mają zwłaszcza procedury wewnętrzne, szkolenia pracowników, wyznaczenie osoby odpowiedzialnej za przeciwdziałanie praniu pieniędzy oraz udokumentowane monitorowanie realizacji obowiązków wynikających z procedur wewnętrznych oraz przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124).

Potencjalne sankcje – w przypadku prawomocnego skazania – są niezwykle dotkliwe, ponieważ katalog kar przewidzianych ustawą o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych (Dz. U. z 2023 r. poz. 659) obejmuje w szczególności:

- kary finansowe w wysokości od 1000 do 5 000 000 złotych, nie wyższe jednak niż 3% przychodu osiągniętego w roku obrotowym, w którym popełniono czyn zabroniony będący podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego;
- obligatoryjny przepadek korzyści majątkowej pochodzącej chociażby pośrednio z popełnienia czynu zabronionego;
- zakaz promocji lub reklamy prowadzonej działalności (na okres do lat 5);
- zakaz korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego środkami publicznymi (na okres do lat 5);
- zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne (na okres do lat 5), wreszcie
- podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Dodatkowo, potencjalna odpowiedzialność karna firmy audytorskiej oraz biegłego rewidenta wynika również z zapisów ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, a także art. 299 kodeksu karnego (tutaj warto przypomnieć o odpowiedzialności jedynie za umyślność działania lub zaniechania).

Przepisy karne i kary administracyjne przewidziane w rozdziałach 13 i 14 ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124) obejmują w szczególności:

- karę pieniężną nakładaną do wysokości dwukrotności kwoty korzyści osiągniętej lub straty unikniętej przez instytucję obowiązaną w wyniku naruszenia albo – w przypadku, gdy nie jest możliwe ustalenie tej korzyści

lub straty – do wysokości równowartości kwoty 1 000 000 euro (instytucje finansowe podlegają oczywiście wyższym progom kar finansowych);

- publikację informacji o instytucji obowiązanej oraz zakresie naruszenia przepisów ustawy przez tę instytucję w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw finansów publicznych;
- nakaz zaprzestania podejmowania przez instytucję obowiązaną określonych czynności;
- cofnięcie koncesji lub zezwolenia albo wykreślenie z rejestru działalności regulowanej;
- zakaz pełnienia obowiązków na stanowisku kierowniczym przez osobę odpowiedzialną za naruszenie przez instytucję obowiązaną przepisów ustawy, przez okres nie dłuższy niż rok;
- karę pozbawienia wolności do lat 5 dla osób, które m.in. *„nie dopełniają obowiązku przekazania Generalnemu Inspektorowi Informacji Finansowej zawiadomienia o okolicznościach, które mogą wskazywać na podejrzenie popełnienia przestępstwa prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu, lub obowiązku przekazania Generalnemu Inspektorowi Informacji Finansowej zawiadomienia o powzięciu uzasadnionego podejrzenia, że określona transakcja lub wartości majątkowe będące przedmiotem tej transakcji mogą mieć związek z praniem pieniędzy lub finansowaniem terroryzmu”*.

Ponadto, odpowiedzialność karna nie zamyka drogi do ewentualnych roszczeń cywilnych wobec audytora (zależnie od konfiguracji odpowiedzialności karnej i zawinięcia, zarówno biegłego rewidenta, jak i samej firmy audytorskiej). Może bowiem zdarzyć się roszczenie odszkodowawcze ze strony interesariuszy, którzy stwierdzą, że ponieśli szkodę w związku z brakiem staranności w przeciwdziałaniu praniu pieniędzy po stronie audytora sprawozdania finansowego. Na przykład, biegły rewident bada sprawozdanie finansowe spółki akcyjnej, jednak w raporcie z przeprowadzonych czynności rewizji finansowej nie wnosi żadnych zastrzeżeń, choć w okresie sprawozdawczym klient audytowy dopuszczał się prania pieniędzy, co wpływało na rzetelność i wiarygodność treści sprawozdania finansowego. W międzyczasie, badana spółka emituje nowe akcje lub obligacje, które nabywają inwestorzy, polegając na braku zastrzeżeń biegłego co do prawidłowej prezentacji sytuacji finansowej emitenta. Następnie okazuje się, że emitent był zamieszany w popełnianie przestępstw wobec swoich klientów lub był wykorzystywany do prania pieniędzy, a biegły nie wykazał się starannym działaniem w ocenie skutków tego bezprawnego działania, choć powinniśmy byli zadać trudne pytania do niektórych zapisów sprawozdania finansowego, zanim nieprawidłowe działanie klienta stało się faktem medialnym. Inwestorzy tymczasem, ponoszą szkodę w wyniku chybionej inwestycji, mają problem z windykacją wierzytelności od emitenta, np. z uwagi na czynności postępowania

przygotowawczego prowadzonego przez prokuraturę. Dlatego występują z roszczeniem odszkodowawczym wobec firmy audytorskiej, twierdząc, że jej raport z przeprowadzonego audytu finansowego wprowadził ich w błąd i był bezpośrednią przyczyną dokonania niekorzystnego rozporządzenia mieniem, tj. błędnej inwestycji, która doprowadziła do pojawienia się szkody.

To scenariusz, którego nie wolno pomijać, lub który zawsze powinniśmy mieć w tyle głowy (tj. tzw. test pierwszych stron gazet). Zwłaszcza, że – w najczarniejszym wariantcie – udowodnienie firmie audytorskiej odpowiedzialności karnej tytułem braku staranności w nadzorze, wyborze i organizacji pracy, wobec pracownika, który dopuścił się współdziałania z klientem firmy audytorskiej w popełnieniu przestępstwa prania pieniędzy, może prowadzić do utraty ochrony ubezpieczeniowej firmy audytorskiej z tytułu roszczeń odnoszących się do skutków udziału ubezpieczonego w popełnieniu przestępstwa prania pieniędzy z art. 299 kodeksu karnego. Ten bardzo niekorzystny scenariusz, choć mało prawdopodobny, nie jest niemożliwy.

W tym miejscu warto ewentualnie dodać, że stwierdzenie w procesie karnym winy po stronie biegłego rewidenta lub zawinionego braku staranności po stronie firmy audytorskiej, ułatwia dochodzenie roszczeń po stronie powoda w procesie cywilnym. Zgodnie z dyspozycją art. 11 kodeksu postępowania cywilnego *„ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym”* (Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.). Tymczasem, każdy wyrok skazujący potwierdza również zawinione działanie lub zaniechanie skazanego, ponieważ wina, obok bezprawności i szkodliwości społecznej czynu, stanowi jedna z trzech koniecznych przesłanek odpowiedzialności karnej, art. 1 kodeksu karnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.) wskazuje bowiem, że:

- odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia,
- nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma,
- nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.

Zgodnie z dyspozycją art. 413 § 1 ust. 5 kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.) *„każdy wyrok (sądu karnego) powinien zawierać (...) rozstrzygnięcie”, które to rozstrzygnięcie w praktyce „przybiera postać uznania oskarżonego za winnego określonego przestępstwa”*. (Stefański, Zabłocki, 2021) W orzecznictwie sądów karnych nie budzi przy tym wątpliwości, że *„pominięcie w orzeczeniu zwrotu o uznaniu oskarżonych za winnych popełnienia zarzucanego im czynu jest uchybieniem procesowym”*. (II AKa 30/99, Wokanda 2000, nr 2, poz. 43).

Tym samym, sąd cywilny zobowiązany jest uznać prawomocny wyrok karny za wystarczającą przesłankę potwierdzającą zawinienie oraz opis czynu z sentencji wyroku karnego (ponieważ *„ustalenia wydanego w postępowaniu karnym wyroku*

karnego skazującego wiąże sąd cywilny co do wszystkich okoliczności faktycznych koniecznych dla bytu przestępstwa, za które skazany został sprawca, a w szczególności wszystkich okoliczności należących do znamion strony przedmiotowej i podmiotowej”, (Manowska, LEX/el. 2022, art. 11) co istotnie ułatwia wykazanie związku przyczynowo skutkowego pomiędzy zawinionym czynem i skutkiem, w postaci dochodzonego w prorrte.karnym odszkodowania za wyrządzoną szkodę.

Kodeks cywilny w art. 415 stanowi natomiast, że „kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia” (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.). Ponadto, art. 430 kodeksu cywilnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.) wprowadza odpowiedzialność za podwładnych, wskazując, że „kto na własny rachunek powierza wykonanie czynności osobie, która przy wykonywaniu tej czynności podlega jego kierownictwu i ma obowiązek stosować się do jego wskazań, ten jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną z winy tej osoby przy wykonywaniu powierzonej jej czynności”.

Zakres odpowiedzialności odszkodowawczej wskazuje natomiast art. 361 kodeksu cywilnego, stanowiąc, że „zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła, a naprawienie szkody obejmuje straty, które poszkodowany poniósł, oraz korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono”. (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.)

3. Zarządzanie ryzykiem ekspozycji na pranie pieniędzy

Zważywszy na dotkliwe kary związane z nawiązaniem relacji z podmiotem zaangażowanym w pranie pieniędzy, a w kontekście zapisów ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124), odpowiedzialność za niewprowadzenie procedur i prewencyjnych mechanizmów kontrolnych przewidzianych tą ustawą, niezwykle istotne staje się zarządzanie – przez biegłego rewidenta oraz firmę audytorską – ryzykiem nawiązania toksycznej relacji z klientem.

Jedynie dla porządku, podsumujmy, że ryzyko to mierzalne prawdopodobieństwo wystąpienia szkody, (Wikipedia, Ryzyko) [dostęp: 28/07/2023] a zatem w ślad za art. 361 § 2 kodeksu cywilnego „*straty, którą poszkodowany poniósł, oraz korzyści, którą mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono*” (Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).

Dodatkowo, żyjemy obecnie w społeczeństwie światowego ryzyka, a wiek XXI to czas globalizacji ryzyka, gdzie nic, co się dzieje, nie jest zdarzeniem tylko lokalnym, a wszystkie istotne zagrożenia stały się zagrożeniami światowymi. (Beck, 2012) W tym kontekście, relacje z klientami musimy postrzegać nie tylko z perspektywy krajowej, ale również w kontekście międzynarodowym. Przekładając tę obserwację na grunt

prania pieniędzy, bardzo często czyn bazowy w rozumieniu art. 299 kodeksu karnego popełniany jest w znacznym oddaleniu od miejsca dokonywania prania pieniędzy, czyli np. poza terytorium kraju, ale korzyści z jego popełnienia trafiają do Polski.

Zarządzanie ryzykiem, definiowane jest natomiast jako „skoordynowane działanie dotyczące kierowania i nadzorowania organizacją w odniesieniu do ryzyka”, (PKN, Zarządzanie ryzykiem) [dostęp: 21/07/2023] a działania podejmowane w ramach zarządzania ryzykiem obejmują „jego identyfikację, analizę, a następnie ewaluację”. (PKN, Zarządzanie ryzykiem) [dostęp: 21/07/2023]

Przekładając powyższą definicję, udostępnioną na stronie Polskiego Komitetu Normalizacyjnego (PKN) [dostęp: 21/07/2023] na język biznesu, chodzi o:

- diagnozę prawdopodobieństwa wystąpienia szkody w organizacji oraz wycenę wysokości tej potencjalnej szkody (w przypadku zmaterializowania się ryzyka w postaci zdarzenia wywołującego szkodę), tj. określenie mierzonoego w pieniądzu potencjalnego wpływu zmaterializowania się ryzyka na wyniki działalności organizacji oraz wskazanie prawdopodobieństwa tej materializacji (tzw. ryzyko inherentne), oraz
- korektę diagnozy wobec ryzyka inherentnego w oparciu o zidentyfikowane mechanizmy kontrolne w procesach biznesowych, prowadzące do ograniczenia wpływu ryzyka na organizację (w kontekście prawdopodobieństwa lub wartości potencjalnej szkody); wynikiem korekty jest określenie poziomu tzw. ryzyka rezydualnego,
- określenie poziomu apetytu na ryzyko w organizacji, tj., jeśli poziom ryzyka rezydualnego mieści się w przestrzeni akceptowalnego przez organizację poziomu ryzyka, może ona poprzestać na monitorowaniu czy nie doszło do zmiany poziomu prawdopodobieństwa i wartości potencjalnej szkody. Jeśli natomiast apetyt na ryzyko jest niższy niż ekspozycja na ryzyko rezydualne, wtedy konieczne jest opracowanie strategii i planu ograniczenia ekspozycji na ryzyko w celu jej przybliżenia do poziomu akceptowalnego przez kierownictwo firmy.

Oczywiście fundamenty metodyki zarządzania ryzykiem nie różnią się istotnie od ogólnej teorii zarządzania, rozumianej jako „zestaw działań obejmujących planowanie, podejmowanie decyzji, organizowanie oraz przewodzenie, skierowanych na zasoby organizacji (ludzkie, finansowe, rzeczowe i informacyjne) i wykonywane z zamiarem osiągnięcia celów organizacji w sposób sprawny i skuteczny”. (Kisielnicki, 2008, s. 14)

Najbardziej aktualna i dostępna w domenie publicznej Krajowa ocena ryzyka prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu sporządzona została przez Ministerstwo Finansów (Departament Informacji Finansowej) w roku 2019. (Departament Informacji Finansowej, Krajowa ocena ryzyka, 2019, s. 148-149) [dostęp: 27/07/2023] W dokumencie tym możemy znaleźć informację, że w roku 2017 Departament Informacji Finansowej Ministerstwa Finansów rozesłał, do instytucji obowiązanych

i jednostek współpracujących, ankietę z prośbą o wskazanie pięciu właściwości podmiotów uczestniczących w obrocie gospodarczym, albo produktów lub usług obecnych na rynku finansowym, które są lub mogą być najczęściej wykorzystywane do prania pieniędzy. Ankieta zawierała listę potencjalnych obszarów ryzyka, wśród nich pojawiła się również kategoria obszaru ryzyka prania pieniędzy pt. „*usługi świadczone przez biegłych rewidentów*”.

W wyniku przeprowadzenia ankiety najwyższe noty zagrożenia praniem pieniędzy otrzymały:

- obrót kryptowalutami;
- transgraniczny fizyczny przewóz pieniędzy, papierów wartościowych oraz innych wysoko cennych składników aktywów (m.in. dzieła sztuki, biżuteria, kamienie szlachetne, złoto, dobra luksusowe);
- siedziba klienta w rajach podatkowych i finansowych;
- gry na automatach oraz wymiana żetonów w kasynach gry;
- kupno/sprzedaż.

W odniesieniu do biegłych rewidentów i firm audytorskich, informacja o powyższych obszarach ryzyka może mieć znaczenie na etapie oceny ryzyka nawiązania relacji z klientem zaangażowanym w jedną z wymienionych wyżej aktywności. Dodatkowo, *Krajowa ocena ryzyka prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu* zawiera m.in. scenariusze ryzyka odnoszącego się do zawodów zaufania publicznego, m.in. biegłych rewidentów. Scenariusze te dostępne są w aneksie nr 2 do ww. krajowej oceny, pt. *Scenariusze ryzyka prania pieniędzy*. (Departament Informacji Finansowej, Aneks nr 2 do Krajowej oceny ryzyka, 2019, s. 35) [dostęp: 27/07/2023] Wzmiankowany scenariusz, odnoszący się do biegłych rewidentów i firm audytorskich, brzmi następująco: *wspomaganie przestępców (często bez świadomości rzeczywistego celu) w przeprowadzaniu transakcji zakupu nieruchomości i towarów o wysokiej wartości, tworzeniu i prowadzeniu podmiotów gospodarczych, fundacji i trustów, a także realizacji transakcji finansowych poprzez użyczenie swoich rachunków bankowych*.

Choć wskazany wyżej scenariusz nie wydaje się odnosić do podstawowej działalności biegłego rewidenta – tj. rewizji finansowej – jednakże, wzmiankowane „*wspomaganie*” w „*tworzeniu i prowadzeniu podmiotów gospodarczych*” może być w konkretnych stanach faktycznych interpretowane szeroko, choć oczywiście – w ostatecznym rozrachunku – potencjalna odpowiedzialność karna za „*wspomaganie*” będzie wymagała wykazania winy umyślnej po stronie sprawcy (biegłego), któremu próbowano by postawić zarzut prania pieniędzy lub pomocnictwa w tym procederze. Nie można też zapominać o usługach dodatkowych, możliwych w świetle art. 47 ust.2 ustawy o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015), które również mogą odnosić się do wskazanego wyżej scenariusza ryzyka prania pieniędzy.

W Krajowej ocenie ryzyka prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu (Departament Informacji Finansowej, Krajowa ocena ryzyka, 2019) [dostęp: 27/07/2023] Departament Informacji Finansowej podkreśla, że w odniesieniu do zawodów zaufania publicznego „*istnieje duże prawdopodobieństwo, że przypadek prania pieniędzy w zakresie analizowanych scenariuszy zostanie wykryty, a następnie w wyniku dochodzenia/śledztwa nastąpi oskarżenie i skazanie sprawców*”. (Departament Informacji Finansowej, Aneks nr 2 do Krajowej oceny ryzyka, 2019, s. 35) [dostęp: 27/07/2023]. Wskazuje jednakże na fakt, że „*podmioty świadczące tego typu usługi są instytucjami obowiązany [w rozumieniu ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu] i posiadają pewną świadomość swoich obowiązków z zakresu przeciwdziałania praniu pieniędzy. Jednakże nie przekazują lub przekazują relatywnie mało informacji o podejrzanych transakcjach/podejrzanej działalności do Departamentu*”, (Departament Informacji Finansowej, Aneks nr 2 do Krajowej oceny ryzyka, 2019, s. 35) [dostęp: 27/07/2023] W ocenie Departamentu Informacji Finansowej „*wykorzystanie pośrednictwa innych podmiotów w celu transferowania i legitymizowania środków pochodzących z nielegalnych źródeł stwarza bardzo wysokie zagrożenie praniem pieniędzy*”, (Departament Informacji Finansowej, Aneks nr 2 do Krajowej oceny ryzyka, 2019, s. 35) [dostęp: 27/07/2023] a jednocześnie Departament Informacji Finansowej „*ma ograniczoną możliwość gromadzenia i analizowania informacji*”, (Departament Informacji Finansowej, Aneks nr 2 do Krajowej oceny ryzyka, 2019, s. 35) [dostęp: 27/07/2023] zapewne z uwagi na niski poziom zgłoszeń o transakcjach podejrzanych, w powiązaniu z niewielkim zakresem danych, które – w odniesieniu do klientów zawodów zaufania publicznego – Departament może analizować w sposób zautomatyzowany, co zresztą wynika z istoty charakteru „*zawodu zaufania publicznego*”.

Można zatem podsumować, że biegli rewidenci i firmy audytorskie podlegają obowiązkowi wynikającym z przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy, a ryzyko „*wykorzystania ich pośrednictwa w celu legitymizowania środków pochodzących z nielegalnych źródeł stwarza bardzo wysokie zagrożenie praniem pieniędzy*” (Departament Informacji Finansowej, Aneks nr 2 do Krajowej oceny ryzyka, 2019, s. 35) [dostęp: 27/07/2023], z czego można wyciągnąć wniosek, że wymóg staranności po stronie biegłych rewidentów i firm audytorskich jest koniecznością. Zwłaszcza, że wykazanie się należyłą starannością to jedyny sposób na obronę przez zarzutami karnymi lub karami administracyjnymi przewidzianymi w przepisach o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy. Zdolność wykazania się należyłą starannością ma zresztą szczególną doniosłość wobec twierdzenia Departamentu Informacji Finansowej Ministerstwa Finansów, że „*istnieje duże prawdopodobieństwo, że przypadek prania pieniędzy zostanie wykryty, a następnie w wyniku dochodzenia/śledztwa nastąpi oskarżenie i skazanie sprawców*” (Departament

Informacji Finansowej, Aneks nr 2 do Krajowej oceny ryzyka, 2019, s. 35) [dostęp: 27/07/2023].

Problematyka prawidłowości wdrożenia procedur dotyczących przeciwdziałania praniu pieniędzy przez biegłych rewidentów oraz firmy audytorskie jest obszarem nadzoru po stronie zarówno Polskiej Agencji Nadzoru Audytowego – w trybie art. 88 i następujących przepisów ustawy o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym (Dz. U. z 2023 r. poz. 1015), jak i Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, w trybie art. 130 ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124). Niemniej posiadanie procedury to jedynie element skutecznego programu przeciwdziałania praniu pieniędzy. Drugim ważnym elementem jest jej odważne stosowanie. Odważne, bo w pewnych sytuacjach prowadzące do odmowy zawarcia umowy z klientem, jej rozwiązania i zawiadomienia Generalnego Inspektora Informacji Finansowej lub zgłoszenia do Generalnego Inspektora informacji o podejrzanym zachowaniu klienta (ang. SAR lub ang. *Suspicious Activity Report*). Wszystko to oczywiście może doprowadzić do rezygnacji z części przychodów, a to wiąże się nieuchronnie z wystąpieniem konfliktu interesów i mechanizmami znanymi z tzw. trójkąta Cressey'a (zwanego też trójkątem nadużyć) (Wikipedia, Donald Cressey) [dostęp: 27/07/2023].

Problematyka przeciwdziałania praniu pieniędzy pozostaje też aktualnym i priorytetowym zagadnieniem na agendzie nie tylko krajowej (PANA), ale także europejskich agencji nadzoru audytowego, o czym świadczyć może chociażby treść tzw. „Raportu na 2023 rok dotyczącego egzekwowania przepisów” (ang. „*Report on the 2023 CEAOB Enforcement Questionnaire*”), (PANA, 2023) [dostęp: 27/07/2023] przygotowanego przez podgrupę ds. dochodzeń KEONA, funkcjonującą przy Komitecie Europejskich Agencji Nadzoru Audytowego (KEONA) (ang. *Committee of European Auditing Oversight Bodies lub CEAOB*). Raport zawiera informację, że luki w mechanizmach kontrolnych dotyczących przeciwdziałania praniu pieniędzy były przedmiotem postępowań administracyjnych oraz reakcji organów nadzoru o charakterze zarówno niefinansowym (w wielu krajach UE), jak i finansowym (w Szwecji), w odniesieniu do wielu podmiotów niestosujących się do regulacji w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy.

Aby uniknąć niedogodności udziału w postępowaniach administracyjnych i karnych, dotyczących naruszenia zapisów ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124), warto więc przyjrzeć się zakresowi obowiązków, które wspomniana ustawa nakłada na instytucje obowiązane, w ramach systemu przeciwdziałania wykorzystywania krajowego systemu finansowego do prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu, a pośrednio również przestrzegania sankcji gospodarczych skierowanych przeciw Rosji w związku z agresją zbrojną wobec Ukrainy. (Consilium Europa, UE, Podsumowanie) [dostęp: 28/07/2023]

Obowiązki instytucji obowiązanych wynikające z krajowej ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124) znaleźć można w jej rozdziałach 4, 5, 7, 8, 9 i 10. Obowiązki te w odniesieniu do biegłych rewidentów sprowadzają się do kwestii przedstawionych poniżej.

- 1) Opracowanie oceny ryzyka ekspozycji na pranie pieniędzy, z uwzględnieniem profilu działalności (świadczonych usług) oraz czynników ryzyka dotyczących klientów, państw lub obszarów geograficznych, transakcji lub kanałów ich dostaw.

Ocena ryzyka musi być udokumentowana i aktualizowana nie rzadziej niż co dwa lata. W opracowaniu oceny ryzyka użyteczne mogą być „Krajowa ocena ryzyka prania pieniędzy” (Departament Informacji Finansowej, Krajowa ocena ryzyka, 2019) [dostęp: 27/07/2023] sporządzana przez Generalnego Inspektora Informacji Finansowej oraz ocena dla terytorium UE sporządzana – na zlecenie Komisji Europejskiej np. dla sektora finansowego – przez Europejską Agencję Nadzoru Bankowego (European Banking Authority – EBA). (EBA, 2021) [dostęp: 27/07/2023]

- 2) Identyfikacji oraz weryfikacji tożsamości:

- a) klienta, czyli drugiej strony umowy z biegłym rewidentem lub firmą audytorską,

- b) beneficjenta rzeczywistego klienta, czyli osoby fizycznej sprawującej bezpośrednio lub pośrednio kontrolę nad klientem poprzez posiadane uprawnienia, które wynikają z okoliczności prawnych lub faktycznych, umożliwiające wywieranie decydującego wpływu na czynności lub działania podejmowane przez klienta.

Jeżeli klient jest osobą prawną lub jednostką organizacyjną, albo trustem – konieczne jest ustalenie struktury własności i kontroli klienta (w praktyce: pomocna jest tutaj prezentacja graficzna w postaci schematu blokowego).

Jeżeli sam klient jest spółką lub kontrolę nad klientem sprawuje spółka, której papiery wartościowe są dopuszczone do obrotu na rynku regulowanym podlegającym wymogom ujawniania informacji wynikającym z przepisów prawa Unii Europejskiej lub odpowiadających im przepisów prawa państwa trzeciego, możemy uznać, że jest ona beneficjentem rzeczywistym klienta

Cennym źródłem wiedzy na temat beneficjentów rzeczywistych podmiotów zbiorowych zarejestrowanych w Polsce jest Centralny Rejestr Beneficjentów Rzeczywistych (CRBR) [dostęp: 27/07/2023], którego funkcjonowanie reguluje ustawa o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124)

Jednakże ustawa o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu wskazuje, że weryfikacja tożsamości beneficjenta rzeczywistego nie może polegać wyłącznie na treści informacji pochodzących z Centralnego Rejestru Beneficjentów Rzeczywistych lub podobnego rejestru w innym kraju (w praktyce: warto poprosić klienta o dostarczenie dokumentów korporacyjnych potwierdzających tożsamość beneficjenta rzeczywistego, np. w postaci odpisu z księgi akcji lub umowy spółki, albo informacji dostępnej w KRS lub podobnym rejestrze. W przypadku, gdy jest to utrudnione możemy posłużyć się wiedzą pozyskaną z jednej z komercyjnych baz danych lub w przypadku wątpliwości co do wiarygodności dokumentów dostarczonych przez klienta, skorzystać w pomocy wywiadowni gospodarczej).

Dodatkowo, jeżeli w toku weryfikacji tożsamości beneficjenta rzeczywistego okaże się, że istnieją rozbieżności pomiędzy treścią Centralnego Rejestru Beneficjentów Rzeczywistych i danymi uzyskanymi od klienta lub na temat klienta z innych źródeł, instytucja obowiązana odnotowuje rozbieżności między informacjami zgromadzonymi w rejestrze a ustalonymi przez nią informacjami o beneficjencie rzeczywistym klienta i podejmuje czynności w celu wyjaśnienia przyczyn tych rozbieżności. W przypadku potwierdzenia odnotowanych rozbieżności instytucja obowiązana przekazuje ministrowi właściwemu ds. finansów publicznych zweryfikowaną informację o tych rozbieżnościach wraz z uzasadnieniem i dokumentacją dotyczącą odnotowanych rozbieżności;

- c) osoby reprezentującej klienta w ramach podpisania umowy oraz składania oświadczeń woli w imieniu klienta (w praktyce: pełnomocnictwo lub potwierdzenie uprawnienia do reprezentacji wynikający z KRS (KRS on-line) [dostęp: 27/07/2023] lub innego rejestru spółek, np. brytyjskiego *Companies House*. (UK Companies House) [dostęp: 27/07/2023]).
- 3) W przypadku niemożności przeprowadzenia czynności identyfikacji i weryfikacji tożsamości klienta, beneficjenta rzeczywistego lub osoby reprezentującej klienta, instytucja obowiązana nie może nawiązać relacji gospodarczych z klientem, a dodatkowo powinna rozważyć zawiadomienie Departamentu Informacji Finansowej MF o podejrzeniu praniu pieniędzy (jeżeli okoliczności faktyczne mogą na to wskazywać).
- 4) Bieżącego monitorowania stosunków gospodarczych klienta. W odniesieniu do biegłych rewidentów oraz firm audytorskich – co do zasady – będzie to możliwe w praktyce w trakcie świadczenia usług na rzecz klienta i będzie polegało na zachowaniu krytycznego spojrzenia na oświadczenia i dokumenty dostarczane przez klienta w trakcie świadczenia usług, ale również w oparciu o inne okoliczności w relacji z klientem, jak np. wykorzystanie przez klienta

rachunku bankowego zlokalizowanego w banku lub kraju uznawanym za lokalizację podwyższonego ryzyka, bez racjonalnego uzasadnienia takiego działania.

- 5) Dokumentowania zastosowanych środków bezpieczeństwa finansowego, tak aby na żądanie uprawnionych organów, instytucje obowiązane były w stanie wykazać, że przy uwzględnieniu poziomu rozpoznanego ryzyka prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu związanego z danymi stosunkami gospodarczymi lub transakcją okazjonalną zastosowały odpowiednie środki bezpieczeństwa finansowego. Dokumentacja związana z identyfikacją i weryfikacją tożsamości powinna być na bieżąco aktualizowana i przechowywana przez okres 5 lat, licząc od dnia zakończenia stosunków gospodarczych z klientem. Natomiast wyniki okresowych analiz stosunków gospodarczych każdorazowo przez okres 5 lat od daty ich przeprowadzenia.
- 6) Poinformowania klienta przed nawiązaniem stosunków gospodarczych o przetwarzaniu jego danych osobowych, w szczególności o obowiązkach instytucji obowiązanej wynikających z ustawy w zakresie przetwarzania tych danych (w praktyce: takie oświadczenie legitymizuje nasze pytania o informacje i dane, a dodatkowo wskazuje na podstawę prawną przetwarzania danych osobowych w rozumieniu RODO, (Rozporządzenie (UE) 2016/679)
- 7) W przypadku klientów podwyższonego ryzyka – ze względu na status osoby eksponowanej politycznie lub lokalizację geograficzną podwyższonego ryzyka, albo informację na temat tzw. negatywnych doniesień prasowych (*adverse press*), wymagane są dodatkowe działania po stronie instytucji obowiązanej, jak choćby akceptacja kierownictwa wyższego szczebla dla nawiązania relacji z klientem, czy też bardziej częstotliwe monitorowanie stosunków gospodarczych, w tym niższy próg wiarygodności oświadczeń klienta na temat prowadzonej przez niego działalności gospodarczej, wymaganie dodatkowej dokumentacji na potwierdzenie tych oświadczeń oraz większa dociekliwość w odniesieniu do ustalenia źródła pochodzenia majątku klienta.
- 8) Wprowadzenia wewnętrznej procedury w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, zwaną dalej „*wewnętrzną procedurą instytucji obowiązanej*”. Instytucje obowiązane wchodzące w skład grupy kapitałowej (grupy spółek) wprowadzają grupową procedurę w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, zwaną dalej „*procedurą grupową*”, w celu wykonania ciężących na grupie oraz wchodzących w jej skład podmiotach obowiązków określonych w przepisach o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy.
- 9) W ramach procedury przeciwdziałania praniu pieniędzy konieczne jest uwzględnienie zasad anonimowego zgłaszania przez pracowników

rzeczywistych lub potencjalnych naruszeń przepisów z zakresu przeciwdziałania praniu pieniędzy (*whistleblowing*).

- 10) Zapewnienia szkoleń z zakresu przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy (w praktyce: warto dokumentować te szkolenia, w ramach ścieżki audytu potwierdzającej staranność w działaniu).
- 11) Zawiadomienia Generalnego Inspektora Informacji Finansowej o okolicznościach, które mogą wskazywać na podejrzenie popełnienia przestępstwa prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu. Zawiadomienie jest przekazywane niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie 2 dni roboczych od dnia potwierdzenia przez instytucję obowiązana podejrzenia. Instytucja obowiązana nie może informować klienta o zawiadomieniu skierowanym do Generalnego Inspektora Informacji Finansowej. Złamanie tego zakazu wiąże się z karami finansowymi dla instytucji obowiązanej.
- 12) W celu przeciwdziałania terroryzmowi oraz finansowaniu terroryzmu instytucje obowiązane stosują również szczególne środki ograniczające wobec osób i podmiotów znajdujących się na tzw. listach terrorystycznych (krajowych oraz stosowanych przez Radę Bezpieczeństwa ONZ). W praktyce mamy jeszcze sankcje unijne oraz amerykańską listę utrzymywaną przez Biuro ds. Kontroli Aktywów Zagranicznych. (*OFAC*) [dostęp: 27/07/2023]

Warto w tym miejscu pamiętać o sankcjach wobec Rosji związanych z agresją rosyjską na Ukrainę, w ramach których, poza ustawą o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu wprowadzono ograniczenia w nawiązywaniu relacji z podmiotami objętymi sankcjami. Na przykład od dnia 4 czerwca 2022 roku zabronione jest świadczenie, bezpośrednio lub pośrednio, usług księgowych i audytorskich, w tym badań sprawozdań finansowych, prowadzenia ksiąg rachunkowych i doradztwa podatkowego, a także doradztwa biznesowego i zarządczego lub public relations na rzecz instytucji państwowych oraz spółek i innych podmiotów prawa zarejestrowanych na terytorium Rosji. (*Consilium, Europa, UE*) [dostęp: 27/07/2023]

W praktyce szczególne środki ograniczające i pozostałe sankcje gospodarcze, wymagają bieżącej weryfikacji obecności klientów, ich beneficjentów rzeczywistych i reprezentantów klientów na listach sankcyjnych, które podlegają bieżącej aktualizacji. W przypadku większych firm audytorskich taka weryfikacja jest praktycznie niemożliwa bez zastosowania technologii wspierającej weryfikację (choćby w kontekście różnych zapisów imion i nazwisk pochodzenia zagranicznego) oraz wsparcia komercyjnych narzędzi dostarczających dane na temat aktualnych list sankcyjnych oraz rozwiązań automatyzujących bieżącą (okresową/cykliczną) weryfikację klientów względem aktualnych list sankcyjnych.

W przypadku instytucji obowiązanych prowadzących działalność jednoosobowo zadania związane z realizacją obowiązków w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy wykonuje osoba prowadząca tę działalność. W innych przypadkach, instytucje obowiązane wyznaczają kadre kierowniczą wyższego szczebla odpowiedzialną za wykonywanie obowiązków określonych w ustawie, a ponadto pracownika zajmującego kierownicze stanowisko odpowiedzialnego za zapewnienie zgodności działalności instytucji obowiązanej oraz jej pracowników i innych osób wykonujących czynności na rzecz tej instytucji obowiązanej z przepisami o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu.

Oczywiście treść zakresu obowiązków instytucji obowiązanych przewidzianych ustawą ma być, co do zasady proporcjonalna do profilu działalności instytucji obowiązanej, a ponadto cenne wsparcie w zakresie jej stosowania znaleźć można w Komunikatach Generalnego Inspektora Informacji Finansowej dostępnych na stronie Departamentu Informacji Finansowej Ministerstwa Finansów, w sekcji „Komunikaty”. (Generalny Inspektor Informacji Finansowej, Komunikaty) [dostęp: 27/07/2023].

Brak stosowania środków bezpieczeństwa finansowego skutkuje natomiast dotkliwymi karami, o czym była już mowa we wcześniejszej części tekstu – rozdziały 13 i 14 ustawy (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124).

Ciekawym punktem odniesienia dla rozwiązań stosowanych przez przedsiębiorców na całym świecie w ramach zarządzania ryzykiem na etapie nawiązania relacji z kontrahentem jest raport pt. „*Combating business-to-business fraud: Benchmarking Report*”, opublikowany w czerwcu 2023 roku przez Stowarzyszenie Biegłych ds. Audytu Śledczego (ACFE) oraz Thomson Reuters. (ACFE i Thomson Reuters, 2023) Raport wskazuje, że niezależnie od statusu instytucji obowiązanej, najistotniejszymi obszarami ryzyka analizowanymi w trakcie nawiązania relacji z klientem są:

- ryzyko obecności klienta, członka jego organu lub pełnomocnika albo beneficjenta rzeczywistego klienta na liście sankcji międzynarodowych (zarówno antyterrorystycznych, jak i gospodarczych, jak w przypadku Rosji) – 75% badanych uznało to ryzyko za kluczowe,
- współpraca z branżą podwyższonego ryzyka lub klientem z kraju wysokiego ryzyka (korupcja, sankcje gospodarcze, itd.) – odpowiednio 65% i 63% badanych,
- status osoby eksponowanej politycznie (PEP) oraz obecność w rejestrach karnych lub udział w medialnych sporach prawnych – odpowiednio 61% i 60% badanych,
- dalsze miejsca zajmowała osoba beneficjenta rzeczywistego zlokalizowana w kraju wysokiego ryzyka lub negatywne doniesienia medialne, ale niezwiązane z odpowiedzialnością karną lub głośnymi postępowaniami cywilnymi – odpowiednio 55% i 48% badanych.

Nie jest zaskoczeniem, że obszary ryzyka znane nam już z ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy (Dz. U. z 2023 r. poz. 1124) pojawiły się również w ramach badania ACFE i Thomson Reuters nt. ogólnego zarządzania ryzykiem toksycznej relacji z kontrahentem. (ACFE i Thomson Reuters, 2023) To wynik wspomnianego już wcześniej syndromu społeczeństwa światowego ryzyka, (Beck 2012) oraz globalizacji ryzyka w ramach ogólnego trendu globalizacji i kolonizacji gospodarki przez ryzyko (WHO, 2023).

Raport ACFE i Thomson Reuters wskazuje również, że dwa kluczowe aspekty oceny podczas nawiązywania relacji z nowymi klientami wśród badanych to:

- identyfikacja i weryfikacja tożsamości beneficjentów rzeczywistych oraz
- przeprowadzanie screeningu wobec sankcji.

Przy czym, najpopularniejszym źródłem informacji o beneficjencie rzeczywistym są informacje przekazywane bezpośrednio przez klienta (81% badanych). Inne typowe metody pozyskania wiedzy o beneficjencie rzeczywistym to korzystanie z zewnętrznego dostawcy danych (71%) lub prowadzenie badań internetowych typu *open source* (OSINT) – 59%. (ACFE i Thomson Reuters, 2023, s. 16)

Ponadto, procedury najczęściej obecnie wykorzystywane przez większość organizacji do bieżącego monitorowania relacji biznesowej, po jej nawiązaniu to:

- monitorowanie negatywnych doniesień medialnych nt. klientów oraz
- zautomatyzowana okresowa weryfikacja na listach sankcji.

Co więcej, dwa obszary, które cechuje największy potencjał do wykorzystania w procesie bieżącego monitorowania relacji z klientem to:

- wykorzystanie sztucznej inteligencji/uczenia maszynowego oraz
- wykorzystanie danych zgromadzonych w ramach konsorcjum firm.

Chociaż większość organizacji nie stosuje jeszcze tych rozwiązań, ponad 40% badanych spodziewa się, że zrobi to w najbliższej przyszłości. (ACFE i Thomson Reuters, 2023, s. 19)

W tym miejscu warto może wspomnieć, że inicjatywę takiego konsorcjum w wymianie danych rozpoczęły w Polsce Związek Banków Polskich (ZBP) oraz Krajowa Izba Rozliczeniowa (KIR) w ramach inicjatywy tzw. Sektorowego Centrum Usług AML dla sektora instytucji finansowych (SCU AML).

Zgodnie z założeniami autorów projektu, Sektorowe Centrum Usług AML „*to partnerskie przedsięwzięcie KIR i ZBP oraz banków, które ma na celu przygotować i udostępnić katalog usług wspierających procesy AML/CFT. Celem SCU AML jest podniesienie jakości procesów AML/CFT poprzez wymianę i współdzielenie informacji w sektorze bankowym oraz redukcja kosztów tego procesu przez standaryzację i centralizację pewnych działań. SCU AML dostarczy bankom informacji, których dany bank nie jest w stanie zidentyfikować. Uzyskiwane wyniki z analiz prowadzonych na danych sektorowych są absolutnie unikalne i niemożliwe do pozyskania samodzielnie przez pojedynczy bank*”. (KIR, SCU AML) [dostęp: 27/07/2023]

Na zakończenie wywodu na temat zarządzania ryzykiem ekspozycji na pranie pieniędzy oraz należytej staranności w tym zakresie, warto wspomnieć raz jeszcze przywołany już wcześniej trójkąt Cressey'a. Donald Cressey poświęcił swoje życie badaniom nt. przestępczości zorganizowanej oraz pracowniczej z perspektywy psychologiczno-kryminalistycznej. W wyniku badań nad przestępczością pracowniczą (*occupational fraud*) stworzył teorię tzw. trójkąta nadużyć, często nazywanego też trójkątem Cressey'a. (Wikipedia, Fraud Triangle) [dostęp: 27/07/2023] W ramach tej teorii warunkami koniecznymi wystąpienia nadużycia są:

- sposobność, czyli wiedza nt. luk w mechanizmach kontrolnych firmy, która pozwala na zrealizowanie nadużycia,
- presja, czyli imperatyw sprawczy (może mieć charakter korupcyjny, związany z nagrodą w zamian za działanie lub zaniechanie niezgodne z procedurami albo prawem; ewentualnie może wynikać z subiektywnej konieczności zaadresowania potrzeby finansowej lub silnej potrzeby przynależności, za sprawą czego ulegamy presji z obawy przed wykluczeniem),
- racjonalizacja, czyli zbiór zasad wyznawanych przez sprawcę nadużycia, które subiektywnie bagatelizują naganność popełnionego nadużycia, albo usprawiedliwiają jego działanie lub zaniechanie w imię ochrony dobra wyższego rzędu. Innymi słowy sprawca posiada wewnętrzny imperatyw stworzenia subiektywnie pozytywnej oceny jego obiektywnie negatywnego zachowania. W praktyce racjonalizacja sprawcy nadużycia jest pochodną kultury organizacji i braku proaktywnego promowania i nagradzania pozytywnych wzorców zachowań.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że Departament Sprawiedliwości USA (DOJ) [dostęp: 27/07/2023] oraz Komisja Papierów Wartościowych i Giełd (SEC) [dostęp: 27/07/2023] w wytycznych nt. zgodności z tamtejszą ustawą antykorupcyjną FCPA (ang. „*Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act, Second Edition*”) (SEC i DOJ, 2020) [dostęp: 27/07/2023] wskazują na wartość tworzenia pozytywnej kultury uczciwości poprzez kreowanie zachęt dla działań etycznych oraz ich nagradzanie. W wytycznych możemy przeczytać, że „*DOJ i SEC uznają, że pozytywna motywacja poprzez zachęty do działań etycznych może prowadzić do promowania zachowań zgodnych z przepisami. Zachęty mogą przybierać różne formy, takie jak oceny okresowe i awanse personelu, nagrody za doskonalenie i rozwój programu zgodności firmy oraz nagrody za przywództwo w zakresie etyki i zgodności*”. (SEC i DOJ, 2020, s. 61).

Podsumowanie

W kontekście skutecznego zarządzania ryzykiem ekspozycji na toksyczne relacje biznesowe w świetle przepisów o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy trójką nadużył Donalda Cressey'a wskazuje drogę do samodoskonalenia.

Nie ma bowiem organizacji całkowicie odpornych na nadużycia, w tym pranie pieniędzy, ponieważ nadużycia popełniają ludzie, którzy albo świadomie nie stosują procedur, albo ich nie znają, albo wiedzą, że istnieje luka w procedurach i wykorzystują tę lukę w sposób instrumentalny.

Walka z praniem pieniędzy wymaga więc nie tylko procedur i szkoleń, ale również zarządzania nieuzasadnioną i nadmierną presją, a także pozytywnej racjonalizacji, związanej z promowaniem i nagradzaniem zachowań etycznych.

W tym kontekście warto pamiętać o siedemnastu (17) priorytetach (celach) zrównoważonego rozwoju ONZ, nakreślonych w perspektywie do roku 2030 (ang. *SDG* lub *Sustainable Development Goals*). (ONZ, *SDG*) [dostęp: 27/07/2023] W ramach priorytetu szesnastego (16.) pt. „*Pokój, sprawiedliwość i silne instytucje, chodzi również o „znaczące ograniczenie nielegalnych przepływów finansowych oraz zwalczanie wszelkich form przestępczości zorganizowanej”*”, aby stworzyć lepsze środowisko wzrostu społeczno-gospodarczego dla przyszłych pokoleń.

Walka z przestępczością zorganizowaną nie będzie natomiast skuteczna, jeżeli pozwolimy przestępcom korzystać z korzyści pochodzących z popełniania przestępstw. Możliwość korzystania z owoców przestępstwa, nie będzie natomiast możliwa, bez prania pieniędzy.

Elementem walki z praniem pieniędzy jest również unikanie toksycznych relacji biznesowych oraz zarządzanie ryzykiem ekspozycji na takie relacje po stronie zawodów zaufania publicznego, a w szczególności biegłych rewidentów. Dzięki stosowaniu środków bezpieczeństwa finansowego możliwe jest natomiast jednoczesne osiągnięcie dwóch korzyści. Pierwsza to ograniczenie ryzyka wykorzystania biegłego rewidenta lub firmy audytorskiej do prania pieniędzy, a druga to ograniczenie ryzyka ekspozycji biegłych rewidentów i firm audytorskich na wszelkie nadużycia, daleko wykraczające poza zbiór czynów definiowanych jako pranie pieniędzy.

Bibliografia

- „*Combating business-to-business fraud: Benchmarking Report*”, ACFE, Thomson Reuters, 2023.
- „*Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424*”, R. A. Stefański, S. Zabłocki (w:) R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2021, art. 413 (wydanie elektroniczne).

- „Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom I. Art. 1-477(16)”, M. Manowska (w:) A. Adamczuk, P. Pruś, M. Radwan, M. Sieńko, E. Stefańska, M. Manowska, LEX/el. 2022, art. 11.
- „Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa”, Ulrich Beck, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2012.
- „Zarządzanie”, Jerzy Kisielnicki, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.

Źródła on-line

- „Global Risk Report 2023”, WHO, 2023, źródło: https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023?gclid=Cj0KCQjw2e1BhCCARIsAG0P-f8um41SvBwlHRiS5rY67M2-WLJybzes2R_tWoAEVPM75FxRS4VJ-DQa-AmtzEALw_wcB (dostęp: 21/07/2023 r.).
- UK Proceeds of Crime Act 2002 (źródło: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/29/part/7>; dostęp: 22/07/2023).
- Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism (CETS No. 198, 2005), źródło: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full=-list?module=treaty-detail&treaty-num=198> (dostęp: 24/07/2023).
- FATF – misja i historia, <https://www.fatf-gafi.org/en/the-fatf/who-we-are.html> (dostęp: 24/07/2023).
- „FATF Guidance for a Risk-Based Approach for the Accounting Profession”, FATF, Paryż, 2019, s. 11; <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/publications/Fatfrecommendations/Rba-accounting-profession.html> (dostęp: 24/07/2023).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/849 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do prania pieniędzy lub finansowania terroryzmu, zmieniająca rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 648/2012 i uchylająca dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2005/60/WE oraz dyrektywę Komisji 2006/70/WE, źródło: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32015L0849> (dostęp: 28/07/2023).
- Informacja na stronie PIBR – AML dla biegłych, <https://www.pibr.org.pl/aktualnosci/1362,AML-praktyczne-wsparcie-dla-bieglych-rewidentow> (dostęp: 28/07/2023).
- Definicje PWN, <https://sjp.pwn.pl/> (dostęp: 24/07/2023).
- <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryzyko> (dostęp: 28/07/2023).
- <https://wiedza.pkn.pl/web/wiedza-normalizacyjna/zarzadzanie-ryzykiem> (dostęp: 21/07/2023 r.).

- Polski Komitet Normalizacyjny – informacja o PKN, <https://www.pkn.pl/> (dostęp: 21/07/2023 r.).
- „Krajowa ocena ryzyka prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu” Ministerstwo Finansów, Departament Informacji Finansowej, Warszawa, 2019 (źródło: <https://www.gov.pl/web/finanse/krajowa-ocena-ryzyka-prania-pieniedzy-oraz-finansowania-terroryzmu>, dostęp: 27/07/2023).
- „Aneks 2 – Scenariusze ryzyka prania pieniędzy”, s. 35 (w:) „Krajowa ocena ryzyka prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu” Ministerstwo Finansów, Departament Informacji Finansowej, Warszawa, 2019 (źródło: <https://www.gov.pl/web/finanse/krajowa-ocena-ryzyka-prania-pieniedzy-oraz-finansowania-terroryzmu>, dostęp: 27/07/2023).
- https://en.wikipedia.org/wiki/Donald_Cressey (dostęp: 27/07/2023).
- <https://pana.gov.pl/wspolpraca-miedzynarodowa/report2023ceaob/> (dostęp: 27/07/2023).
- Komitet Europejskich Agencji Nadzoru Audytowego, https://finance.ec.europa.eu/regulation-and-supervision/expert-groups-comitology-and-other-committees/committee-european-auditing-oversight-bodies_en (dostęp: 27/07/2023)
- „Raport na 2023 rok dotyczącego egzekwowania przepisów” (ang. „Report on the 2023 CEAOB Enforcement Questionnaire”), wersja on-line: https://finance.ec.europa.eu/document/download/4e135d60-a6c4-475b-98f1-cd5e6180dc80_en?filename=ceaob-enforcement-questionnaire-report-2023_en.pdf (dostęp: 27/07/2023).
- Sankcje UE wobec Rosji (podsumowanie), <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/> (dostęp: 28/07/2023).
- Sankcje wobec Rosji – ograniczenia w świadczeniu usług <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/#services> (dostęp: 27/07/2023)
- Baza sankcji OFAC, <https://ofac.treasury.gov/> (dostęp: 27/07/2023).
- “2021 Guidelines on customer due diligence and the factors credit and financial institutions should consider when assessing the money laundering and terrorist financing risk associated with individual business relationships and occasional transactions (The ML/TF Risk Factors Guidelines)” under Articles 17 and 18(4) of Directive (EU) 2015/849”, źródło: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/anti-money-laundering-and-e-money/updated-guidelines-on-ml-tf-risk-factors> (dostęp: 27/07/2023).
- Centralny Rejestr Beneficjentów Rzeczywistych, <https://crbr.podatki.gov.pl/adcrbr/#wyszukaj> (dostęp: 27/07/2023).
- KRS on-line, <https://wyszukiwarka-krs.ms.gov.pl/> (dostęp: 27/07/2023).

- UK Companies House, <https://www.gov.uk/get-information-about-a-company> (dostęp: 27/07/2023).
- Komunikaty Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, <https://www.gov.pl/web/finanse/komunikaty-giif> (dostęp: 27/07/2023).
- Sektorowe Centrum Usług AML – informacja ogólna KIR, <https://www.kir.pl/nasza-oferta/banki/centrum-wymiany-informacji/scu-aml> (dostęp: 27/07/2023)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Accounting_scandals#The_fraud_triangle
- DOJ – informacja ogólna, <https://www.justice.gov/> (dostęp: 27/07/2023).
- SEC – informacja ogólna, <https://www.sec.gov/> (dostęp: 27/07/2023).
- „A Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act, Second Edition”, the Criminal Division of the U.S. Department of Justice and the Enforcement Division of the U.S. Securities and Exchange Commission, lipiec 2020, wersja elektroniczna (źródło: <https://www.justice.gov/criminal-fraud/fcpa-resource-guide>, dostęp: 27/07/2023).
- Priorytety SDG ONZ, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> (dostęp: 27/07/2023).
- SDG ONZ nr 16, <https://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/sustainable-development-goals/sdg16-peace-and-justice.html> (dostęp: 27/07/2023).

Akty prawne i orzecznictwo sądów

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 119, str. 1 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 659), art. 6 - 9.

- Ustawa z dnia 11 maja 2017 r. o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1015).
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. - Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 221 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1124).
- Uchwała Sądu Najwyższego, SN(7z) z 28.09.1990 r., III CZP 33/90, OSNC 1991, nr 1, poz. 3.
- Wyrok SN z 22.09.2005 r., IV CK 100/05, LEX nr 187120.
- Wyrok SA w Katowicach z 18.03.1999 r., II AKa 30/99, Wokanda 2000, nr 2, poz. 43.